

CESTUJÍCÍ BEZ ZAVAZADEL

Jean Anouilh

AUTOR A DÍLO

Jean Anouilh patří ke generaci francouzských divadelníků, kteří vstoupili do domácího i světového povědomí v meziválečném období. Jestliže první válka pro ně znamenala silný podvědomý vjem z dětství či mládí — znamená pro ně druhá světová válka již zralou zkušenost z největšího dosavadního utrpení lidstva, ke kterému nemůže být žádný umělec netečný. Byla to rovněž generace dramatiků, kteří dobře chápali nutnost obrody moderního jeviště, která je určována vedle herců i režiséřskou osobností. Nejvýrazněji se do díla této generace zapsala čtveřice jmen dramatiků (P. Claudel, J. Giraudoux, J. Cocteau, J. Anouilh) a čtveřice režisérů (G. Baty, G. Pitoëff, Ch. Dullie a L. Juvet).

Jean Anouilh se narodil 23. června 1910 v Bordeaux, jeho otec byl krejčí, matka houslistka. Sociální poměry rodiny byly často na pokraji bídy a situace se podstatně nezměnila ani po přestěhování do Paříže v poválečných letech. Pro mladého Jeana se však otevřel podivuhodný a podmanivý svět umění a především divadla, které si zvolil jako životní ideál již v době středoškolských studií. Studium práv na Sorboně se ukázalo být nad finanční poměry rodiny a Anouilh po dvou letech nastupuje místo úředníka v nakladatelství, později zkouší dráhu novinářskou a konečně přijímá místo tajemníka u herce, režiséra a ředitele divadla Comédie des Champs-Élysées Louise Juveta. Po rozchodu s tímto významným divadelníkem se věnuje výhradně psaní her. S divadlem spojil i své soukromí — oženil se s herečkou Monelle Valentinovou, která později hrála většinu hlavních rolí v jeho hrách.

Jak se autor sám přiznává, první hru napsal již ve třinácti letech, ale posluchači byli jen kamarádi a několik příbuzných. Anouilh však o své cestě nikdy nepochyboval, věděl, že každé umění, stejně jako každá lidská práce, vyžaduje vedle talentu i velkou vytrvalost a perfektní zvládnutí řemesla. Ani v pozdějších letech se nebránil, když byl označován jako mistr divadelního řemesla. Vtipně odpověděl: „Považuji to za čest, neboť můj otec byl krejčí, jemný a prostý člověk, který obdivuhodně ovládal svoje řemeslo a byl na ně nesmírně pyšný. Když se mi v literární práci něco nedařilo, snil jsem o tom, abych byl alespoň tak dobrým řemeslníkem jako můj otec.“

Autorova pracovitost přinesla své ovoce. Když mu bylo dvaadvacet let, uvedl režisér Pierre Fresnay jeho hru Hermína v Divadle de l'Oeure. Pařížská kritika přijala vstup nového dramatika vlídně, ale bez superlativů. Na ty Anouilh trpělivě čekal ještě několik let. Stalo se tak v roce 1937, kdy režisér Georges Pitoëff uvedl v divadle Des Mathurins hru Cestující bez zavazadel. Umělecký i společenský ohlas byl mimořádný a Anouilhovo jméno se rázem zařadilo do kontextu světových dramatiků. Později byla tato hra i zfilmována (stejně jako řada dalších) a Anouilh je od těch dob nejhranějším francouzským dramatikem i v zahraničí.

Úspěch Cestujícího bez zavazadel nijak neomezil autorovu pracovitost, téměř pravidelně přinášela každá nová pařížská divadelní sezóna jeho další hru. V roce 1938 to byla hra Divoška, kterou rovněž nastudoval režisér G. Pitoëff, u nás se tato hra uvádí pod názvem Kruté štěstí. Postupně se ukazují a krystalizují základní myšlenkové a umělecké rysy Anouilhovy tvorby. Je to především sociální hledisko, které těží z konfrontace světa chudých se světem takzvané lepší společnosti. Autor jednoznačně strání morální čistotě a bezohledně odkrývá příčiny, které jí stojí v cestě. V celé své tvorbě používá teorii odmítání falešných hodnot, které si vytvořil měšťácký svět. Anouilh, obdařený mimořádným darem ironie, dovede s břitkou bravurou tento svět demaskovat, zároveň však nikdy nezmenšuje jeho nebezpečí a sílu. Ne ve všech jeho hrách svět morálky vítězí — ale umění má především klást otázky a znepokojovat vše, co se kryje přetvářkou, co tragizuje tak krátký lidský život.

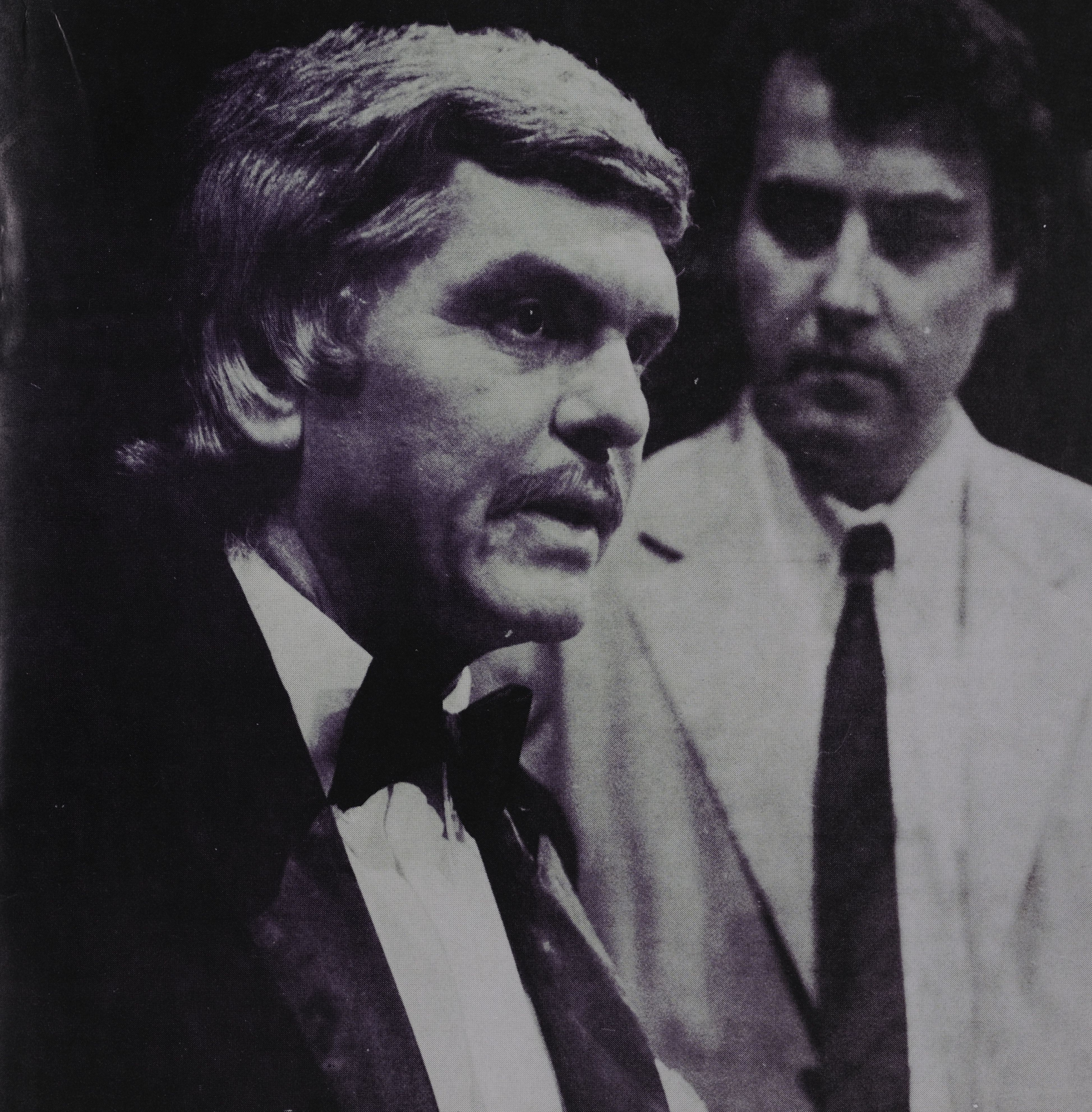
Anouilh napsal několik desítek her žánrově značně rozdílných a s velkým tematickým okruhem. Při pozdějším knižním vydání sám autor rozdělil své hry na „černé“ a „ružové“. První z nich tvoří umělecky i myšlenkově závažnější část jeho tvorby; patří mezi ně i *Cestující bez zavazadel*.

Závažnou oblast tvoří také jeho hry s historickými náměty, které však nikdy nejsou pouhou adaptací starších námětů, ale vlastním autorovým vyjádřením k současnému světu, byť v historickém kostýmu. Patrně nejslavnější z nich je *Antigona*, která byla prvně uvedena v okupované Paříži a vzpoura Antigony proti despotickému vládci Kreonovi byla výrazným gestem protinacistického odporu. Novost pohledu na toto věčné Sofoklovo téma vyvolalo velkou diskusi ve Francii a stejně tak při prvním pražském uvedení na scéně Divadla 5. května, kde ji inscenoval režisér Antonín Kurš, který se podstatně podílel na historii našeho divadla. V nedávné době uváděla činohra Petra Bezruče další hru z této oblasti *Jana z Arku* neboli *Skřivánek*, do historizujících her patří i dřívější *Medea* a z posledních Becket čili *Čest boží*. Hojně jsou u nás hrány i jeho „ružové“ hry — *Zlodějský ples*, *Dostaveníčko v Senlis*, *Miláček Ornifle*, *Hlavně ne-probudte madam...* a další. Z posledních Anouilhových her musíme připomenout jeho hru *Scénář* z roku 1977 a ostrou protiměšťáckou satiru ze stejné doby *Drazí ftáci*.

Anouilh je právem dnes označován jako nejlepší francouzský dramatik a odborná kritika v něm vidí pokračovatele díla L. Pirandella a G. B. Shawa.

kb

STÁTNÍ DIVADLO V OSTRAVĚ, NOSITEL ŘÁDU PRÁCE

JEAN ANOUILH

Cestující bez zavazadel

Přeložila Eva Uhlířová

Režie: Karel Brynda

Výtvarník scény: zasloužilý umělec Vladimír Šrámek

Výtvarník kostýmů: Eliška Zapletalová

Hudba: Jan Tomšíček

Dramaturg: Vojtěch Kabeláč

Gaston	Jan Fišar
Jiří Dupont	Stanislav Šárský
Chlapec	Filip Čapka j. h.
Doktor Mortier	Stanislav Malý
Doktor Pickwik	Přemysl Matoušek
Správce u Dupontů	František Šec
Komorník u Dupontů	Arnošt Borovec
Sofér u Dupontů	Václav Antoš
	zasloužilá umělkyně
Paní Dupontová	Milena Asmanová
Valentýna Dupontová	Drahomíra Hofmanová
Paní Dufortová	Eva Kaplerová
Julie, komorná	Alexandra Gasnárková
Kuchařka	Jana Lukešová

Představení řídí: Soňa Francová

Text sleduje: Petra Kociánová

PREMIÉRA 4. ŘÍJNA 1986 V DIVADLE JIŘÍHO MYRONA

TAJEMNÝ JEAN ANOUILH

Někdy se mi stává, že se mne lidé ptají, zda znám Jeana Anouilha, a já odpovídám jakýmsi málo jistým „ano“, takovým „ano“ se třemi tečkami před ním. Když mne hodně nutí, dodávám, že má opravdu krásné oči, světlý knírek a že vlasy nosí na pěšinku. Jestliže toho víc neřeknu, je to tím, že je to jediné, čím jsem si jist. Anouilh působí zcela mylně jako člověk průzračný, ale je to jen zdání, naopak, je zcela nevyzpytatelný.

Poprvé jsem se s ním setkal, když jakýsi člověk od filmu si s námi dal schůzku v jedné kavárně, aby nám nabídl práci na něčem, co nás ani jednoho, ani druhého příliš nezajímalo. Jean Anouilh přišel s deštníkem v přesně určenou dobu. Brýle, knírek a úsměv to je maska, která může dokonale skrýt to podstatné, co v člověku je. Ale deštník je už něco jiného. Znal jsem lidi, pro které byl deštník zcela běžným předmětem. Byli to muži rozhodní, rození organizátoři, kteří mívali v kapse vestičky zápisník, kam si psali s kým a kde se mají sejít, telefonní čísla, dosud nezodpovězenou korespondenci a vlaková spojení.

A právě takovým mi nejdříve připadal Anouilh, když s kamenným obličejem naslouchal nešťastnému filmaři. Co se mne týče, víc než filmařova výkladu jsem si všímal Anouilhova deštníku. Byl to krásný deštník v pouzdře s rukovětí vyřezávanou ze vzácného dřeva, palisandru? guajaku? túje?, prostě předmět tak dokonalý a odměřený, že při pohledu na něj jsem začal mít špatné svědomí. Cítil jsem v sobě stoupat určitou melancholii, napovídající, že jsem svůj život špatně naplánoval, špatně organizoval, že jsem se vším jaksi opožděn.

Náš rozhovor mezitím skončil, Anouilh několika slovy odmítl návrh a zrušil smlouvu. Aniž by mi dopřál čas uvědomit si své stanovisko, vstal, bez nejmenšího náznaku úsměvu nám podal ruku a s ledově vztyčenou hlavou odešel, svíraje v ruce svůj deštník. Neměl čas na zbytečné řeči. Zkrátka muž, úplně jiný než já, který by si s ním rád poklábosil. Neztrácel ani minutu s lidmi, které neznal a ani znát nechtěl. Vše, co nám nabídl, byla odměřená zdvořilost. V jeho odmítavém chování byl záměr přehlížet svět, který ho obklopoval. Alespoň s tímto přesvědčením jsem žil celou řadu let. Možná, že jsem se zmýlil a že vzpomínka na deštník ovlivnila můj názor.

V době, kdy jsem se s ním sešel v té kavárně, mu mohlo být asi kolem třiceti. Když jsem ho po letech znovu potkal, štíhlý mladík zmužněl a připadal mi mnohem uvolněnější. Od té doby jsem ho už nikdy neviděl s deštníkem, ale podezírám ho, že ho má stále schovaný ve skříni.

Shodou okolností jsme se za čas sešli znova, tentokrát na letním bytě a já zjistil, že Anouilh je přátelský člověk, otevřený, veselý. A přece ve chvíli, kdy hovoří se zaujetím, zdá se mít radost ze setkání a srdečně se z něho těší, stane se, že z ničeho nic upadne náhle do rozpaků a vzdaluje se, jako by ho nějaká podivná myšlenka strhla do hloubi sebe sama. Mám tedy pocit, že přestože tráví v přátelském rozhovoru chvíle se svými přáteli, je daleko radši sám.

Jednou jsme společně trávili prázdniny ve stejné vesnici u Atlantiku. Mluvil o biliáru, jak a kdy ho budeme spolu hrát a velmi se na to těšil. Hned napoprvé se mi podařila vynikající série tří karambolů, za kterou se mi z jeho strany dostalo velkého uznání. Dva dny se nechal poučovat, třetí den se vzepřel.

„Říkáte, že když chci dostat levou faleš, musím to vzít takhle. Vysvětlíte mi to!“

Abych mu něco podobného mohl vysvětlit, chtělo by to přesně vypočítat směr a způsob úderu, vzdálenost a vůbec okolnosti, které jsem neuměl vyložit.

„Já myslím, že to musím dělat právě naopak!“ A hrál tak, jak chtěl on. Samozřejmě, že tágo brzy znechuceně odložil.

Odměřenost, kterou jsem poznal, když bylo Anouilhovi třicet, si do jisté míry zachoval až dodnes. Dobu, v níž žije, pozoruje bez nejmenší sympatie (teď nehovořím o jeho díle), v tvorbě se mnohem radši vrací do středověku, dvacátých let a viktoriánství.

Nevím, jestli kdysi na koleji četl Prousta, spíš mám pocit, že literatura (v pravém smyslu slova) ho nudí, že čte raději memoáry, kroniky a různá svědectví o časech minulých, jsem si však zcela jist, že v něm je, pokud ne proustovská osobnost, pak tedy určitý obraz světa ze Ztraceného času, který mu nebrání v tom, aby svou současnost nepojímal přítomně, kriticky.

Marcel Aymé

řin/

uvš/

lěh/

-st/

švo/

ždo/

řym/

řyb/

řb/

řl/

řm/

řn/

řo/

řp/

Jean Anouilh je na nejlepší cestě stát se přirozeným nástupcem Pirandellovým. Pirandello nakládá svým hráčům větší zátěž a dovádí své zápletky k bezohledným závěrům, třebaže Anouilhova lehčí ruka a zdánlivý cynismus často tají stejně zaujatý zájem o problémy pravdy a skutečnosti. Pirandello nám znovu a znovu obrací naruby představu, kterou si ze hry vyvodíme, a záměrně narušuje její stabilitu. Anouilh hledá kontrapozici, ze které se máme podívat na jeho téma, a nutně tak rozbíjí naši náladu. Pirandello nás nutí kroužit do závratí v piruetách, kdežto Anouilh nás vede, abychom akrobaticky skákali z jedné pozice do druhé. Jeho hry zachraňuje opětovně před melodramatem jenom to, že autor vrhá na nerafinovanou tklivost drsné ironické světlo. Anouilh ve svém vývoji od let třicátých do let padesátých zkusmým úsilím proměnil svůj soukromý hněv ve veřejné prvky, které dnes očekáváme v jeho osobitých divadelních koktajlech. Počínal si přitom často s bystřejším vědomím únosnosti divadelních vyjadřovacích prostředků a možností manipulace s obecnstvem, než jeho předchůdce. Jeho „mysl pro divadlo“ zachová možná jeho hry na divadelních prknech, až se bude Pirandello číst jenom v knihách.

J. L. Styan 1962

Vedoucí výroby a technického provozu: ing. Ivan Bílek, vedoucí dekoračních dílen: ing. Otto Gruszka, vedoucí výroby kostýmů: Eliška Zapletalová, vedoucí technického provozu: Stanislav Janeček, jevištní mistři: Jiří Vaněk, Josef Maděra, mistr osvětlení: Milan Kubala, mistr elektroakustiky: Bořivoj Wojnar, mistr vlásenkárny: Jindra Kučajová, mistr rekvizitárny: Eva Wiesnerová, mistr garderoby: Zlata Nezhybová.

Komedii musíme napsat a hrát lépe než život sám. Život může být velmi krásný, jenže nemá formu. A umění nechce nic jiného než mu dát tuto formu a učinit ho všemi možnými prostředky pravdivějším než skutečnost.

Jean Anouilh

Program vydalo Státní divadlo v Ostravě, nositel Řádu práce. Redakce programu Vojtěch Kabeláč, obálka a grafická úprava Mirek Tittler, fotografie Josef Hradil, typografická spolupráce Anna Zajacová. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 21, Ostrava 1, Novinářská 7, R 9568. o 380033486.

Cena programu 3 Kčs.

Veškerá práva k provozování tohoto díla zastupuje Dilia Praha.